

Makalenin Geliş Tarihi: 25 Mart 2020
Makalenin Kabul Tarihi: 17 Mayıs 2020

XIX. YÜZYILIN SONUNDA KIRIM TATAR EDEBİYATINDA MODERN EDEBÎ NESRİN DOĞUŞU

THE RISE OF MODERN PROSE IN CRIMEAN TATAR LITERATURE AT THE END OF THE XIX. CENTURY

*Elvina Er**

Öz

XIX. yüzyılda Türk dünyası edebiyatında yaygınlık göstermeye başlayan modern nesir, halka yönelmiş ve sade bir dille halkın hayatını bütün gerçeğiyle anlatmıştır. Bu özelliğinden dolayı nesir Türk dünyasının pek çok aydını tarafından benimsendiği gibi, Kırım Tatar aydınları ve edebiyatçıları tarafından da kısa zamanda sevilmiş ve pek çok yönüyle Kırım'ın toplumsal hayatına uyarlanmıştır. Kırım Tatar edebiyatında nesir türünün ilk örnekleri 1880'li yıllardan sonra İsmail Bey Gaspıralı tarafından geliştirilmiş ve şekillendirilmiştir. Nesir, Kırım Tatarlarının modern çağla tanışması açısından önemli olan 1880-1890'lı yıllarda yenilik taraftarı faaliyetlerde bulunan M. Akçurin, O. N. Akçokraklı, A. Bodaninskiy, S. A. Özenbaşlı, İ. L. Umerov gibi aydın ve yazarlar tarafından devam ettirilmiştir. İlk Kırım Tatar nesir yazarları roman, hikâye, deneme, tiyatro, seyahatname gibi özgün eserlerin yanında Batı ve Rus edebiyatından çeviriler de yapmışlardır. Bahçesaray şehrinde İsmail Bey Gaspıralı çevresinde ve etkisinde yetişen bu aydınların nesir eserleri yazmadaki amacı, geri kalmış toplumu bilinçlendirmek, olumlu yönde yönlendirmek ve önemli meselelerine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: *Edebî Nesir, Kırım Tatar Edebiyatı, İsmail Bey Gaspıralı.*

Abstract

The modern prose, which began to spread in the Turkish world literature in the XIX. century, was brought closer to the public in literary narratives and explained the life of the people with all its truth. Because of this feature it was adopted by many intellectuals of the Turkish world and also it was liked by the Crimean Tatar intellectuals and literary figures in a short time, and in many respects it was adapted to the social life of Crimea. The first examples of prose type in Crimean Tatar

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-6965-1069.

literature were developed and shaped by İsmail Bey Gasprinski after 1880s. Prose was continued by intellectuals and writers such as M. Akçurin, O. Akçokraklı, A. Bodaninskiy, S. A. Özenbaşlı, I. L. Umerov who were involved in activities in favor of innovation in the 1880-1890s, which are important for the Crimean Tatars to meet the modern era. The first Crimean Tatar prose writers made translations from Western and Russian literature as well as original works such as novels, stories, essays, theaters. The aim of these intellectuals, who grew up around and under the influence of İsmail Bey Gasprinski in the city of Bahçesaray, was to raise awareness of the underdeveloped society, to direct it positively and to draw attention to its important issues through his works.

Keywords: *Literary Prose, Crimean Tatar Literature, İsmail Bey Gasprinski.*

Giriş

Edebiyatı iki anlatım yolundan biri olan nesir, nazım dışındaki düz anlatı yazılar için kullanılır. Türk edebiyatında nesrin edebî bir tür olarak kullanılması ise orta çağda başlamış ve Avrupa'da demokratik, millî duyguların yaygınlaşması, edebiyatın halka ve diline yaklaşması neticesinde XIX. yüzyılda şekil ve içerik itibarıyla yeni bir şekle girerek büyük yaygınlık kazanmıştır. Temeli Avrupa'da atılan modern nesir Türk dünyası aydınları ve edebiyatçıları tarafından kısa zamanda benimsenmiş ve yaşadıkları tarihî, sosyal gelişmelere, dünya görüşleri ve sanat anlayışlarına bağlı olarak yerli ortama uygunlaştırılmıştır. Yeni dönemde deneme, roman, hikâye, tiyatro, seyahatname gibi türlere ayrılmaya başlayan edebî nesir, herhangi bir olayı, düşünceyi ve duyguyu edebî güzelliği sağlayan dizim kurallarına bağlı olarak hayal ve duygudan ziyade akla dayanarak olayları gerçekçi yönleriyle anlatmaya başlamıştır (Durmuş, 2007: 6). Sözü geçen dönemde nesrin edebî estetiği içinde okuyucuyu bilgilendirmek ve yönlendirmek gibi temel görevleri yanında, yazı dilinin şekillenmesinde ve gelişmesinde de önemli rolü olmuştur.

XIX. yüzyılda Türk dünyasında siyasî, sosyal ve kültürel anlamda büyük gelişmelerin yaşandığı coğrafyalardan biri de Kırım yarımadasıdır. Bu dönemde dünyada toplumsal değişmelerin yansması olarak Kırım Tatar edebiyatında köklü değişmeler yaşanmaya başlar. Batı edebiyatında etkili olan demokratik ve toplumsal düşüncelerin Kırım Tatarları arasında da yaygınlaşması büyük ölçüde Rus kültürü ve edebiyatı ile tanışma neticesinde gerçekleşir. Bu nedenle XIX. yüzyılda Rusya'daki sosyal ve kültürel alandaki gelişmeleri bilmek, Kırım Tatar edebiyatındaki gelişmeleri anlamak açısından önemlidir.

Rusya'da Avrupa kültürü ve edebiyatıyla tanışıklık 1830'lu yıllarda edebî ve toplumsal hayatta güçlü etkiye sahip olan dergi ve gazetelerin yayınlanmasıyla başlamıştır. 1812-1814 yıllarında Fransız İmparatoru Napoleon'a karşı yapılan savaşın galibiyetle sonuçlanması, Rusya'da siyasal ve sosyal değişmeyi hızlandırmış ve kültürel yaşamı derinden etkileyerek millî kalkınmaya dönüştürmüştür. Bu dönemde pek çok Fransız aydınının eseri Rusçaya çevrilmiş ve Alman milliyetçiliği ve felsefî görüşleri benimsenmeye başlanmıştır. Rusların toplumsal hayatındaki bu değişmeler millî ve kültürel bilincin oluşmasına ve hızla gelişmesine neden olmuştur. Bu dönemde millî bilincin uyanmasında bir başka önemli etken Rusların Avrupa ülkelerini ziyaret etmeleri ve kültürel ve sosyal anlamda Avrupa ile kıyaslandığında

Rusya'nın ne kadar geride olduğunu görmeleridir. Rus Çarlığı'nda toplumsal hayattaki bu değişmelerin Rus edebiyatına da büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde romantizm akımının etkisinde kalan Rus edebiyatçıları millî özgünlüğe sahip olmaya çalışmış ve ilhamlarını millî tarihte, halkın hayatında, halk edebiyatında ve dilinde aramaya başlamışlardır (Olca, 2008: 370-381).

Kırım Tatarlarının kültürel ve medenî gelişimi 1783 yılındaki Rus işgalinden XIX. yüzyıla kadar ciddî şekilde tahrip edilmiş ve yok olma eşiğine getirilmişti. Bir zamanlar gelişmiş kültür ve ekonomisiyle ve kalabalık Müslüman-Türk nüfusuyla bilinen Kırım yarımadası Çarlık Rusya'sının işgalci politikasının bütün yönleriyle uygulandığı bir yere dönüşmüştür. Ruslar, Kırım Tatar hayatının her alanını etkileyecek düzeyde etkisini hissettirmiştir. Kırım'da kültürel hayatın gelişmesinin durdurulması neticesinde, okuyan ve edebiyatı üreten entelektüel kişilerin sayısı gittikçe azalmıştır. Diğer taraftan Kırım'ın soylu ailelerine mensup entelektüel tabakası hızlı bir şekilde Ruslaştırma sürecine girmiştir. Ukraynalı edebiyatçı A. Krımskiy, XIX. yüzyılın ortalarında Rus okullarında okuyup yıllarca Rusların devlet hizmetinde bulunan soylu Kırım Tatarlarının Tatar entelektüelleri olmaktan ziyade Rus entelektüelleri olduklarını belirtmiştir (1993: 5). Bu dönemde Kırım'da benliğini kaybetmeyen okumuş kitleleri daha çok dinî kesim oluşturmuştu. Kırım Tatar din adamları kendilerini geliştirmek için XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yazılan dinî kitapları okumuştur. Kırım Tatarlarının hayatında yaşanan olumsuzluklar neticesinde Kırım'ın kültürel durumu olumsuz etkilense de, XVIII. yüzyılın sonundan yeni edebiyatın doğmasına kadar eski alışkanlıklar devam etmiştir. Ancak bu dönemde yazarların ve yazılan eserlerin sayısı çok azdır ve XIX. yüzyıl Kırım Tatar edebiyatını tamamlayacak düzeyde değildir.

Rus işgalinden sonra Kırım Tatarları için her açıdan zor geçen bir yüz yıllık dönemden sonra, 1883 yılında Kırım Tatar aydını İsmail Bey Gaspıralı'nın (1851-1914) Kırım'da ilk Kırım Tatar basımevini faaliyete geçirmesi ve çok yönlü faaliyetleri sayesinde yeni Kırım Tatar aydın kitlesinin oluşumu başlamıştır. Bu aydınların Avrupa ve Rus toplumsal hayatındaki değişmelerle tanışmaya başlamasının, millî Kırım Tatar edebiyatının doğmasında ve millî rengini almasında büyük etkisi olmuştur. Nesir, bu dönemde Kırım Tatar aydınlarının halkı aydınlatma ve medenî milletler seviyesine yükseltme mücadelesinde en büyük silah olmuştur. Bu çalışmamızda da Kırım Tatar edebiyatında 1880-1899 yılları arasındaki ilk Kırım Tatar edebiyatçıları ve ilk nesir eserleri ve bu eserlerin özellikleri üzerinde durulacaktır.

Kırım'da Modern Edebî Nesrin Doğmasını Hazırlayan Zemin

Kırım Tatarlarının yoğun baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmalarına rağmen, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren dünyada baş gösteren siyasî, sosyal ve edebiyat alanlarındaki gelişmelerle tanışıklığı, işgalci Rus halkı vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Kırım Tatarları için bu olumlu etkinin ilk kaynağı, Ruslar tarafından Müslüman-Türk toplumlar üzerinde tam bir hâkimiyet sağlamak amacıyla açılan okullar olmuştur (Kök, 2018: 90). Bu okullarda öğretmenler tarafından verilen Kırım Tatar Türkçesi derslerinde okutulacak ders

kitabı eksikliğini gidermek amacıyla, Rus istilasından sonra Kırım Tatar Türkçesinin alfabe, gramer, sözlük ve kolay okuma metinlerinin hazırlanması konusunda ilk çalışmalar yapılmıştır. Kırım’da modern anlamda Kırım Tatar Türkçesi üzerine hazırlanan ilk kitap, 1848 yılında Sarabuz Kırım Tatar okulunun öğretmeni Gaziyev tarafından *Bukvar’ kırımkotatarskogo yazıka s kratkimi obyasnennyami* (Kırım Tatar Dilinin Kısa Açıklamalı Alfabe ve Kolay Okuma Kitabı) adıyla hazırlanmıştır (Abibullayeva, 1998: 66-67). İkinci kitap Akmescit okulunun (Simferopol’skaya gimnaziya) Kırım Tatar bölümünde okuyan ve daha sonraları bu okulda öğretmenlik ve müdürlük görevini yürüten Abdurrahman Kırım Havace (Hoca) tarafından yazılmıştır. Kırım Tatar Türkçesi günlük konuşma kılavuzu, atasözleri, masallar, bazı gramer kaideleri ve Rus şairi A. S. Puşkin’in eserlerinden çevirileri (Cemileva, 2015: 32) içeren bu kitabın adı *Tatarsko-russkiye razgovori s privosokupleniyem k nim poslovits, basen, obrastsov dlya skloneniya i spryajeniya tatarskih slov* (Atasözlerinin, Fablların ve Tatarca Sözlere Çekimlenme Örneklerinin Eklenmesiyle Tatarca-Rusça Konuşma İfadeleri)’dir. Abdurrahman Kırım Havace’nin bu kitabı Kazan’da birincisi 1850 ve ikincisi 1853’te olmak üzere iki baskı yapmıştır (Kırımlı, 1996: 33). İlk dönemdeki bu iki yazarın hayatları ve dönemlerindeki faaliyetleri hakkında günümüze hiçbir bilgi ulaşmamıştır.

Kırım’da yeni dönemin fikren şekillenmesinde ve İsmail Bey Gaspıralı’nın faaliyetlerinin zemininin hazırlanmasında Abdürrefi Esadulloğlu Bodaninskiy ve Hasan Nuri Efendi’nin faaliyetleri önemlidir. Rus dilini ve Rus eğitim sistemini iyi tanıyan Abdürrefi Bodaninskiy (1812-1878), Kırım Tatarları arasında yeni metot sistemini yaymaya başlayan ilk yenilikçi aydın olması açısından önemlidir. 1864 yılında Akmescit’teki Rus okulunun Kırım Tatarlarından sorumlu bölümünün başkanlığını yapan Abdürrefi Bodaninskiy, bu okulda okuyan İsmail Bey Gaspıralı’ya öğretmenlik yapmış ve daha sonraları da alakasını koparmadan onun fikir dünyasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Abdürrefi Bodaninskiy 1873 yılında Odessa’da, hükümette karşılaştığı engellere rağmen, Kırım’daki okullarda ana dilde eğitim vermek için *Russko-tatarskiy bukvar’ dlya çteniya v pervonaçalnyy narodnyy şkolah (Tavriçeskoj guberniyi)* (Tavriya Bölgesindeki Millî Okullar İçin Rus-Tatar Alfabe ve Okuma Kitabı) adlı alfabe ve kolay okuma kitabını yayınlamıştır (<http://www.milli-firka.org; 2019/05/10>).

Bu dönemde Kırım Tatarlarının dünyadaki yeni gelişmelerle tanışması Ruslar vasıtasıyla gerçekleşse de Osmanlı Devleti’ndeki modern fikirli aydınların etkisi de büyük olmuştur. Osmanlı Devleti’nin yenilikçi aydın çevrelerinde yetişen Hasan Nuri Efendi’nin (1838-1903) Kırım’daki yeni dönemin ve Gaspıralı’nın edebî ve fikrî dünyasının şekillenmesinde ayrı bir yeri vardır. Bu dönemde yaşamış Hasan Sabri Ayvazov onu Kırım’da millî hareketi başlatan ilk kişi olarak nitelendirir. İstanbul’da yükseköğrenim alan Hasan Nuri Efendi, bir müddet Ahmet Mithat Efendi’nin yanında çalıştıktan sonra 1876 yılında memleketine döner. Ahmet Mithat Efendi gibi yenilikçi Osmanlı aydınlarından etkilenen Hasan Nuri Efendi, Kırım’a dönünce okumuş, aydın kişiler arasında yenilikçi fikirleri yaymaya başlar. Hasan Nuri Efendi, Yalta’nın Ayvasıl köyünde okul açmış ve bu okulda öğretmenlik yaparak modern eğitim metodunu uygulamıştır. O, 1879 yılında İsmail Bey Gaspıralı’yla tanışmış ve Türkçe gazete

çıkarmak için onu ikna etmeye çalışmıştır (Ayvazov, 2005: 13-14). Avrupa medeniyetini iyi tanıyan ve Rusça, Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca gibi dilleri bilen Hasan Nuri Efendi'nin milletine miras olarak bıraktığı ve aralarında Kırım Tatar edebiyatı yazılarının da bulunduğu 400 sayfalık bir eseri varmış. Ancak bu eser maalesef günümüze ulaşmamıştır (Kerimov, 2011: 169). Hasan Nuri Efendi'nin *Tercüman* gazetesinde A. Nuri (Asan Nuri) imzasıyla 2 Aralık 1889 yılının 42. sayısında Kırım'daki hayır işlerini anlatan *Yalta* başlıklı yazısı tarafımızdan tespit edilmiştir. Çeşitli kaynaklardan Hasan Nuri Efendi'nin İsmail Bey Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesinde çıkan makalelerini gözden geçirerek onların edebî kalitesini yükselttiğini (İbrahim, 1933: 15) ve yeni metot eğitim okullarının açılmasında büyük katkısı olduğunu öğreniyoruz (Ayvazov, 2005: 14).

1850-1880 yıllarında Kırım Tatarlarının sosyal ve kültürel hayatında yaşanmaya başlanan bu ilk hareketlenme, 1880'li yıllardan sonra büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. O dönemde yaşamış tarihçi ve edebiyatçı Osman Nuri Akçokraklı, bu yeni dönemi *uyanma devri* olarak adlandırmış ve başlangıcını 1880-1890 yılları olarak göstermiştir. Akçokraklı bu dönemde Kırım'da sosyal hayattaki canlanmanın sebebi olarak *Tercüman* gazetesinin çıkarılması, yeni metot okulların açılması, eski metot medreselerin ıslah edilmesi ve genç Tatarların Rusça öğrenerek Rus gazetelerinden dünyadaki gelişmeleri takip etmeye başlamasını göstermiştir (2011: 20).

İlk aydınların yönlendirilmeleriyle ve toplumda yaşanan değişimler neticesinde 1880'li yılların başında Kırım'da yenilik taraftarlarının sayısının artmaya başladığını görüyoruz. Bunlar yenilik fikirlerinin yayılmaya başladığı Bahçesaray'ın kahvehanelerinde bir araya gelerek o zamanlar Kırım Tatarları için henüz yeni kavramlar olan sosyalizm, natüralizm, Darwinizm, materyalizm üzerine tartışmaya başlarlar (Akçokraklı, 2011: 20). Bu ilk yenilikçi fikre sahip grubun içinde bazıları Bahçesaray'ın tanınmış esnaf ve yönetici sınıflarından olan Süleyman Bayburtlu, Bekir Murtazayev, Yahya Piçakçı, Ali Bodaninskiy, Mehmetşah Akçurin (Vozgrin, 1992: 358), Bekir Emekdar, Habibullah Efendi, Ahmet Nureddin ve Seit Abdullah Özenbaşı yer almıştır (Akçokraklı, 2011: 20). Bu grup, Çar hükûmetinin baskısına karşı mücadele, eğitim problemleri, kadınların toplumdaki durumu ve cahillikle mücadele gibi konular üzerine tartışmış ve çözüm yolları aramıştır. Çok geçmeden Bahçesaray'da meydana gelen bu ilk grubu örnek alarak Kırım'ın kuzey ve güneyinde de buna benzer fikrî oluşumlar meydana gelmeye başlamıştır (Kırımlı, 1996: 61-62). Mesela Kırım'ın Alupka şehrinde 1898-1904 yıllarında Hasan Nuri Efendi tarafından milliyetçi fikirlerin cereyan ettiği *Necat* adında bir grup oluşturulmuştur (Ayvazov, 2005: 14).

Kırım'da yaşanan bu köklü değişimler, XIX. yüzyılın sonunda yeni fikirli modern aydın kitlesinin oluşmasını ve modern Kırım Tatar edebiyatının doğmasını sağlamıştır. Kırım'da modern edebiyatın doğmasında ve gelişmesinde İsmail Bey Gaspıralı'nın 1883 yılında çıkarmaya başladığı *Tercüman* gazetesinin ve basımevinin rolü çok büyüktür. *Tercüman* basımevinin Bahçesaray şehrinde bulunması ve İsmail Bey'in faaliyetlerinin bu şehirde gerçekleşmesi, Kırım Hanlığı zamanında başkent ve kültür merkezi olan Bahçesaray'ın

değerini devam ettirmesine ve ilk edebiyatçı aydınların bu şehirden çıkmasına neden olmuştur. Nitekim İsmail Bey Gaspıralı'nın çağdaşı Türkolog V. V. Bartold da *Soçibeniya* adlı eserinde Bahçesaray şehrinin İsmail Bey'in çıkardığı Tercüman gazetesi sayesinde *Tatar edebiyatı faaliyetlerinin merkezi* olduğunu belirtmiştir (1965: 369). 1883 yılına kadar Rusya'nın basımevlerinde eserlerini bastırma imkânı bulamayan Kırım Tatar aydınları, bu tarihten sonra bütün eserlerini Tercüman basımevinde yayınlamışlardır.

Modern Kırım Tatar edebiyatının yeni canlanmaya başladığı bu dönemde Kırım Tatar Türkçesi ve diğer Türk boylarının dillerindeki kitapların basımında 1894-1910 yılları arasında Sankt-Peterburg şehrinde faaliyet gösteren *İ. Boraganskiy ve K Taş Basma Basımevi* adındaki basımevinin önemi ayrıdır. Kırmılı aydın İsyas Mirza Boraganskiy (1852-1942) tarafından kurulan ve yönetilen bu özel basımevinde Kırım'ın tarihi, edebiyatı, kültürü konusunda pek çok eser basılmıştır (Jabko, 2016: 321). Kırım Tatar Türkçesinde yayın yapılan bu basımevlerinde ilk eserler basılmış ve bunların Kırım Tatar edebiyatının gelişmesinde büyük rolü olmuştur.

XIX. Yüzyıl Kırım Tatar Edebî Nesrin İlk Yazarları ve Eserleri

Kırım'da modern edebiyatın halkla buluşması Tercüman gazetesi vasıtasıyla olmuş ve bu edebiyatın ilk örneklerini bizzat İsmail Bey Gaspıralı kaleme almıştır. Edebiyatı *akıl, fikir, fehm, bilük ve ibret hazinesi* (Gaspıralı, 2017: 301) olarak tanımlayan Gaspıralı, bir halkın millet olarak oluşumunu tamamlaması için *millî edebiyata* sahip olması gerektiğini söylemiş ve ortak dil, ortak eğitim için olduğu kadar, ortak modern edebiyat için de gayret göstermiştir (Gaspıralı, 2014: 8). Gaspıralı bu fikrini hayata geçirmek adına bir taraftan Tercüman gazetesinde Türk dünyasındaki yeni edebî gelişmelerden haber vererek değerlendirmeler yapmış, edebî tenkit tarzında yazılar yazmış, diğer taraftan bütün Türk dünyasına hitap eden Kırım Tatar edebiyatı modern nesrinin ilk örneklerini vermiştir (Bunun için bk. Gaspıralı, 2017; Gaspıralı, 2014).

Faaliyet alanına gazeteci olarak başlayan İsmail Bey Gaspıralı, 1887 yılında Tercüman gazetesinde Kırım Tatar edebiyatının ilk romanı olan *Frengistan Mektupları* adlı eserini tefrikalar hâlinde yayınlamaya başlar. Seyahatname tarzında yazılan bu roman, Gaspıralı'nın gazetecilik ürününün bir nevi devamıdır (Tahirli, 2014: 149). Bu eserde Gaspıralı, romanın bir gezgin olan başkahramanı Taşkentli Molla Abbas Fransevî vasıtasıyla Batı'da gördüklerini ve üzerinde etki ettiği şeyleri edebî bir üslûpla, yeni modern nesrin anlayışına uygun bir şekilde anlatır. Bu ilk eserinden sonra sırasıyla 1887-1889'da *Darrürahat Müslümanları*, 1889'da *Sudan Mektupları*, 1890'da *Kadınlar Ülkesi* adlı romanlarını yine tefrikalar hâlinde Tercüman'da yayımlar. Gaspıralı'nın 1887-1891 yılları arasında Tercüman'da tefrikalar hâlinde ayrı başlıklarla ardı ardına yayınlamış olduğu bu eserler, Molla Abbas Fransevî adında kahramanın Avrupa ve Afrika gezisi sırasında başından geçen olayları anlatması nedeniyle, bugün dört bölümden oluşan tek bir roman olarak ele alınmaktadır (Gaspıralı, 2014: 71-76; Seyitvaniyeva, Seyitmemetova, 2016: 15).

Gaspıralı bu eserden sonra modern hikâye tarzında da kendini denemiş ve Tercüman'da Molla Abbas Fransevî imzasıyla, yine tefrikalar halinde 1893-1894'te (1893 yılı 12, 14, 16, 23, 24. - 1894 yılı 1, 2, 4, 6, 7. sayılarında) (ayrıca ikinci defa 1895'te 36, 39, 40, 41, 42. sayılarında) *Arslan Kız* adlı tarihî uzun hikâyesini, 1897'de (19. ve 20. sayılarında) *Dikbaş Kız* adlı kısa hikâyesini ve (23. ve 24. sayılarında) *Dragunlar Kızı* adlı tamamlanmamış hikâyesini de yayınlamıştır. İsmail Bey bu hikâyelerde, görmek istediği ve idealize ettiği kadın tiplerini yaratmıştır. *Arslan Kız* hikâyesinde Kaşgar bölgesinde bulunan Üçturfan şehrinin Çin işgaline uğraması ve Gülcemal adında cesur bir genç kız sayesinde bu bölge halkının işgalden kurtuluşu işlenmiştir. *Dikbaş Kız* adlı kısa hikâyede Müslüman-Türk toplumunda halk geleneklerine göre genç kızların evleneceği erkeği görmeden evlendirilmesi konu edilmiştir. Burada dik başlı olarak nitelendirilen ve adı verilmeyen hikâyenin genç kız başkahramanının, hiç görmediği bir erkekle evlenmesi için vekili tarafından rızasının alınmasının istenmesi ve bu kızın geleneğe karşı çıkarak evleneceği erkeği ısrarla görmek istemesi işlenmiştir. *Dragunlar Kızı* hikâyesinin başkahramanı, *dragun* olarak adlandırılan Rus ordusu atlı birliği askerinin üvey kızı Sofiye Balkanskaya'dır. Hikâyede *Dragunlar kızı* ya da *Balkan gülü* olarak adlandırılan on altı yaşındaki Sofiye'nin güzelliği tasvir edildikten sonra, geriye dönüş tekniğiyle XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinin en önemli direniş mücadelelerinden biri olan Plevne savaşı anlatılır. Hikâye yarım kaldığı için ana fikri belli değildir. Ancak Gaspıralı'nın hikâyede Sofiye'nin beş on kadınla bir araya gelerek dikiş diktiğini ve kazandığı parayla İstanbul'daki okulları ziyaret ederek öğrencilere ve öğretmenlere yardım ve hediyeler dağıttığını anlatması, diğer hikâyelerinde olduğu gibi, Müslüman-Türk kadınında görmek istediği özellikleri tasvir etmeğe çalıştığını göstermektedir.

İdealize edilen kadın tipinin işlendiği bu hikâyelerden başka Tercüman'da imzasız olarak 1886'da (28 ve 29. sayılarında) Ahmet Mithat Efendi ve Jonh Walter adında İngiliz doktorun vatanları için gösterdikleri fedakârlıkları ve vatanperverliklerini anlatan *İki Bahadır*, 1895'te (43, 46. sayılarında) Şirvanlı Ahmet Bey ve Ermeni Bedros Ağa başkahraman tiplerinin gayret ve eğitim seviyeleri açısından kıyaslandığı *Ahmet Bek Taşkesenli ve Bedros Ağa Karakaşyan*, 1897'de (35. sayısında) Rus İvan ve Müslüman Süleyman'ın eğitim açısından kıyaslandığı *İvan ve Süleyman* ve 1885'te (1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20. sayılarında) *Rusya Müslümanlarının hayatlarından hikâyeler* açıklamasıyla ve *M. İskenderov* imzasıyla birbirine bağlı küçük hikâyelerden oluşan *Meyve-i Zaman* adlı tamamlanmamış eser yayınlanmıştır. İmzasız yayınlanan bu hikâyelerin gerek içerik, gerekse dil kullanımı ve hatta ortak kahraman adlarının kullanılmasından İsmail Bey Gaspıralı tarafından yazıldığı düşünülmektedir (Gaspıralı, 2014: 78; Seyitvaniyeva, Seyitmemetova, 2016: 12-16).

Gaspıralı'nın roman ve hikâyeden başka araştırma ve hikâye arasında, analitik bir edebî nesir türü olan deneme tarzında da eserleri vardır. Yazarın gözlemlediği günlük hayatı kendi perspektifinden yansıtan deneme (Olca, 2012: 198), XIX. yüzyıl Rus edebiyatında çok sevilmiş ve Gaspıralı'nın kaleminden Müslüman-Türk hayatına uyarlanmıştır. Tercüman'da 1884'te (22, 23. sayılarında) imzasız ve yarım kalmış olan *Hikâye-i Ayşe* ve 1896'da (6. sayısında) sadece Rusça şekli olan *Hanstvo spyaşih* (Uyuyanlar Hanlığı) adında iki deneme

yayınlanmıştır. *Hikâye-i Ayşe* adlı denemede Kazan şehrinde çalışkan, titiz, muhafazakâr bir tüccar olan Emin-Osman Efendi ile on yedi yaşlarında, kitap okumayı seven, becerikli ve güzel bir genç kız olan Ayşe anlatılır. Ancak hikâye, yazarın bu iki kahramanı tasvir etmesiyle yarım kalır. *Hanstvo spyaşih* adlı kısa denemede ise *Ashab-ı Kehf* kıssasına gönderme yapılır. Yazar bu kısa örneğinde bugün de uçsuz bucaksız bir mağarada milyonlarca insanın uyuduğunu ve bu insanların Müslüman olduklarını ifade eder. Pek çok uğraşla uyandırılmak istenen Müslümanlar, zamanı geldiği için uyanmaya başlarlar. Gaspıralı *Hanstvo spyaşih*'te Sudan, Afganistan ve Kaşgar'da yaşayan Müslümanların uykuda olduklarını ve Avrupa medeniyetiyle kıyaslandığında 350 yıl geride kaldıklarını ifade eder. Denemenin sonunda bu derin uykudan uyanma vaktinin geldiğini ve bunun için her Müslümanın elinden geleni yapması gerektiğini vurgular.

İsmail Bey roman, deneme, hikâye gibi modern nesrin çeşitli türleriyle yazdığı eserler yanında seyahatname tarzında yazılar da kaleme almıştır. Onun 1885-1897 yılları arasında değişik tarihlerde Osmanlı Devleti, Kafkasya, Türkistan, Rusya ve Polonya'ya yaptığı geziler sonucunda yayınladığı 13 yazısı bulunmaktadır. Tercüman gazetesinde kısa tefrika hâlinde yayınlanan bu yazıların bir kısmı imzasızdır, bir kısmında ise *İsmail* veya *Seyyah* imzası bulunmaktadır. Gaspıralı Osmanlı başkenti İstanbul'u anlatan *Bir İki Gün İstanbul'da* (1885), *İstanbul* (1892), *İstanbul'dan Mektup* (1892), *İstanbul'da Birkaç Gün* (1894), *Bir Mükâlemem* (1895), *Maişet-i Memalik-i İslâmiye* (1895), *İstanbul Maişeti* (1897), *Türk Gazeteleri* (1897) başlıklı yazılarında İstanbul'da gezdiği tarihî yerler, önemli sokaklar, müzeler, basimevleri, kütüphaneler, askerî hastaneler, tiyatrolar gibi yerlerle ilgili gözlemlerini anlatmıştır. İsmail Bey *Meclis* (1896), *Meclis-i Edebiye* (1886), *Kafkasya'da Üç Beş Gün* (1886), *Yolda Bir Rastgeliş* (1895) adlı yazılarında ise 1893 yılında, Buhara ve Taşkent'e seyahati sırasında, geçerken bir süre konakladığı Batum, Tiflis, Gence, Bakü gibi şehirlerdeki Kafkasya Türklerinin ticarete, eğitimde, sanayide ve diğer alanlardaki durumlarıyla ilgili gözlemlerini anlatmıştır. Gaspıralı *Bahçesaray'dan Taşkent'e Seyahat* (1893) adındaki yazı serisinde de Kırım'dan Taşkent'e seyahati sırasında Tiflis, Bakü, Türkmenistan'ın Uzunada, Göktepe, Aşgabat ve Merv şehirleri ve Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi yerlerde yaşayan Türk boylarının hayatlarıyla ilgili izlenimlerini bütün ayrıntılarıyla yansıtmıştır. Bu yazılardan başka Gaspıralı'nın Rusya'nın Nijniy Novgorod şehrindeki *bütün Rusya ticaret sergisini* ve bu sergide gördüğü binlerce Türk'ün ticaretteki yetersizliğini anlatan *Sergide Ben Ne Gördüm?* (1896) ve Polonya'da yaşayan Lipka Tatarlarının tarihini ve şimdiki durumlarını açıklayan *Polşa Müslümanları* (1897) adlı seyahat yazıları da mevcuttur.

XIX. yüzyılın sonunda Kırım Tatar edebiyatında İsmail Bey Gaspıralı'dan başka modern nesir konusunda kendini deneyen Kırım Tatar aydınları da olmuştu. Kırım Tatar edebiyatında ilk nesir yazarları, genellikle Gaspıralı'yı destek grubundan Bahçesaray'da yaşayan yakın arkadaşları ve yenilikçilik taraftarı aydınlardır. Bunlardan biri Mehmetşah Akçurin'dir. Akçurin, İsmail Bey'in ideallerini gerçekleştirme döneminin başında Kırım'ın Bahçesaray şehrinde yanında yer alarak fikirlerini desteklemiş ve yıllarca Tercüman gazetesinin basımında etkin rol oynamıştır. O, 1880-1890'lı yıllarda Bahçesaray'da Türkçe neşriyata,

modern edebiyatın gelişmesine ve yeni metot okullarda ders kitaplarına ihtiyaç duyulduğu bu zor dönemde edebiyat, dilbilim, din, jeoloji, kozmografi konularında 15 eser bastırmıştır. Akçurin edebî nesir yazarlığına ise 1889 yılında İngiliz yazarı Defoe Daniel'in *Hikâye-i Robinson* adlı hikâyesini Kırım Tatar Türkçesine çevirerek başlamıştır. Tercüman basımevinde yapılan bu ilk basımdan sonra çeviri aynı yerde 1894 ve 1898 yıllarında tekrar basılmıştır. Başarıya çalışma ve gayretle ulaşılacağını sembolize eden bu hikâye, Kırım Tatar edebiyatında Avrupa edebiyatından yapılan ilk edebî çeviri eseridir. Bu hikâyenin başında Gaspıralı tarafından yazılan *İsmail* imzalı bir önsöz de bulunmaktadır. Gaspıralı bu önsözde önce bütün Avrupa dillerine, daha sonra Rusça, Osmanlı Türkçesi ve Arapça gibi pek çok dile çevrilen bu eserin Kırım Tatar Türkçesine de çevrilmesini uygun bulduğunu ve halkına faydalı olacağını belirtmiştir (Defoe, 1889: 2).

Akçurin bu çeviriden sonra 1897 yılında *Çoban Kız* adlı hikâyesini bastırır. Bu hikâye, Akçurin'in modern hikâye tarzında yazdığı tek özgün eseridir. Anı-hikâye özelliğini taşıyan bu hikâyede ele alınan konu, XIX. yüzyılda önemli toplum meselelerinden biri olan kimsesiz ve öksüz kız çocuklarının zor hayatlarıydı. Bu mesele hikâyede Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde yaşayan 13-14 yaşlarındaki Halime adlı öksüz kızın, onun gibi öksüz olan Osman adında bir gençle olan aşkları üzerinden anlatılmıştır. Hikâyede her ne kadar görünüşte iki genç arasındaki aşk anlatılsa da yazarın bu eserde okuyucuya saf, öksüz bir kız çocuğunun kimsesizliğinden kaynaklanan sefaleti, acizliği ve bunun neticesinde görülen hazin sonu anlatılmak istenmiştir.

Modern Kırım Tatar edebiyatının yeni filizlenmeye başladığı bu dönemde edebiyatın gelişmesini sağlamak ve edebiyattaki boşluğu doldurmak amacıyla pek çok Kırım Tatar aydını, örnek aldıkları Rus edebiyatını ve önemli edebiyatçıların tanınmış eserlerini çevirmeye başvurmuştu. Bu aydınlardan Abdurrefi Bodaninskiy'in oğlu ve Gaspıralı'nın yakın arkadaşı Ali Bodaninskiy (1865-1920) 1890 yılında Rus yazarı N. V. Gogol'in insanın olumsuz yanlarından olan gurur, kibir, rütbe ve yüksek mevkî peşinde koşmaktan insanlığın değerlerini unutanları alaylı bir dille eleştirdiği *Burun* adlı hikâyesini çevirmiştir (Kırmskiy, 1997: 5).

Modern nesrin yazarlığına Rus yazarların eserlerinin çevirileriyle başlayan bir başka Kırımlı aydın Bahçesaraylı Osman Nuri Akçokraklı (1879-1939)'dır. XX. yüzyılın başında tarih ve edebiyat alanında pek çok ilmî çalışma hazırlayacak olan Akçokraklı, Sankt-Peterburg'da İ. M. Boraganskiy'in yanında bulunduğu sıralarda, 1891 yılında İ. A. Krilov'un on fablının çevirisi olan *Krilov'dan Kısa Manzum* adlı kitabını yayınlamıştır. Akçokraklı Kırım'daki yeni metot okullarında ders kitabı olarak okutulmak üzere hazırlanan bu çeviriden sonra, 1890'lı yılların sonunda Bahçesaray Çufutkale'de bulunan Altın Orda hanı Toktamış Han'ın kızı Nenkecan (Canike) için yaptırdığı türbesinde yaptığı araştırmalar esnasında tarihî belgelerden ve halk efsanelerinden etkilenererek *Hikâyet-i Nenkecan Hanum Türbesi* adlı uzun tarihî hikâyesini yazmış ve 1899 yılında bastırmıştır (Lazzerini, 1975: 272). Hikâyede birbirini seven

Nenkecan Hanım ile Salahaddin Bey'in cesaretleri, aşklarına bağlılıkları ve trajik sonları anlatılmıştır.

XIX. yüzyılın son yıllarında Kırım Tatar edebiyatında nesrin bir başka türü olan tiyatronun ilk eseri yazılır. Kırım Tatar edebiyatında bu yeni nesir türünün ilk yazarı Seyit Abdullah Özenbaşı (1867-1924)'dır. Özenbaşı 1897 yılında *Olacağa Çare Olmaz* adıyla üç perdelik trajedi piyesini yazar. Ancak bu piyesin basımı 1902 yılında gerçekleşir. Yazar, piyesinde Kırım Tatar düğünü örneğinde halk arasında yaşayan eskimiş, faydasız ve gereksiz gördüğü gelenekleri gerçekçi bir yaklaşımla eleştirir.

XIX. yüzyılın son yıllarında nesrin tiyatro alanında Özenbaşı'dan başka özgün eser meydana getirilmese de Rus edebiyatından çeviri yapılmıştır. İsmail Lütfi Umerov 1899 yılında A. S. Puşkin'in üç perdelik *Skupoy rıtsar'* adlı trajedi piyesini *Saran ve Pehlivan* adıyla Kırım Tatar Türkçesine çevirmiştir (Kerimova, 2011: 536). İnsanın olumsuz yanlarından biri olan cimrilik üzerinde duran bu piyes, Puşkin tarafından manzum olarak yazılmıştır. Umerov ise bu manzum piyesi nesre dönüştürerek çevirmiştir.

İsmail Bey Gaspıralı'nın Nesir Anlayışı ve Kırım Tatar Edebiyatı İlk Nesir Eserlerinin Özellikleri

XIX. yüzyılın sonunda Kırım Tatar edebiyatında nesir konusunda yapılan yenilikler büyük ölçüde İsmail Bey Gaspıralı ile ilgilidir. İsmail Bey modern nesir türünde kaleme aldığı eserlerle Kırım Tatar edebiyatında ilk modern nesrin temelini atmıştır. Gaspıralı ilk nesir eserleriyle ve edebî tenkit yazılarında belirlediği ölçütlerle nesir türünü şekillendirmiş ve dönemin diğer yazarlarına yol göstermiştir.

Gaspıralı, modern nesir türleri içerisinde *maişet-i hakikiye küzgüsü* (gerçek hayatın aynası) ve *mekteb-i irfan ve mekteb-i edeb* (irfan ve edeb okulu) (Gaspıralı, 2017: 310) olarak nitelendirdiği hikâye ve romana özellikle değer vermiştir. Ona göre roman yazarı *güzel ve işlek bir kalem sahibi* olmalı ve yazacağı romana gerçek hayatta gördüklerini ve düşündüklerini ressam gibi fakat fırçasız, yalın bir dil ile tasvir etmelidir (Gaspıralı, 2017: 237). Bununla birlikte İsmail Bey, nesir eserinde yapıdan ziyade içeriğine önem vermiş ve *O kadar süslü olmayan, lakin faydalıca bir millî hikâye yazmak efzaldır*. demiştir. Ona göre millî hikâye yazmada ilk amaç, milliyet sevgisini ve düşüncesini uyandırmak, dili ilerletmek ve ahlakı terbiye etmek olmalıdır (Gaspıralı, 2017: 243-244). Gaspıralı *millî hikâye* olarak nitelendirdiği *Dragunlar Kızı* adlı eserin giriş kısmında, okuyucunun dikkatini şu satırlarla çekerek hikâye yazmaktaki sebebini ve maksadını göstermiştir:

Hikâyecilik şâirlik gibi tabiat ve istidâd istediğini biliyor; fakat herkes üç beş satır beyit uydurabildiği hâlde ben de beş on sahifelik bir hikâye yazabilirim ümidiyle ele kalem aldım. Lisânım ve tasavvurâtım maişet gibi sade olacaktır. En derin hissiyâtlar en âlî fikirler dünya dalgalarında sade sade zuhur edebiliyorlar. Ben de her gördüğümü sadece kayd ve zabt etmeye çalışacağım. Eğer bu niyetimi eda edebilirsem hikâyeciğim yazılmış olacaktır (1897: 19-20).

Gaspıralı modern edebî nesrin dili için edebî dil kurallarını ve estetiğini kullanmayan ve Gaspıralı tarafından *uram dili* olarak adlandırılan cahil halkın dilini uygun görmez. Ona göre edebî nesir dili, halkın düşüncelerini aydınlatmaya hizmet etmesi için sade olmalıdır. Ancak bu sadelik edebî incelik ve güzellik sınırları dışına çıkmamalıdır. Çünkü nesir eserleri sayesinde edebî dil işlenecek, gelişecek ve zamanla güzelleşecektir. Ayrıca bu eserlerin güzel bir edebî dille millî hayatı aydınlatırken, halk hayatının olumsuz yönlerini de tenkit etmesi gerekir. Bu tenkit sayesinde toplumun iyi ve kötü alışkanlıkları, gereksiz ve faydasız gelenekleri, inançları ortaya konulup halkın dikkati çekilmeli ve bu konuda onu düşündürerek yol göstermelidir (Gaspıralı, 2017: 58-60).

Gaspıralı nesrin yaygın türleri dışında seyahatname tarzında yazılara da çok önem verir. Bu nedenle Gaspıralı, seyahatlerinde notlar tutmuş ve gittiği yerlerin siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî yapısı açısından izlenimlerini yalın bir dille anlatmıştır. Gaspıralı, seyahatnameleri nesrin diğer türleri gibi topluma faydalı bilgi verdiği için özellikle tercih eder. O gezdiği yerlerde gördüğü olumsuzlukları eleştirir ve XIX. yüzyılda Türk boylarının eğitimsel, ticarî, ekonomik, edebî ve teknik alanlarda eksik olduklarını dile getirir.

Batı ve Rus edebiyatının bütün inceliklerini bilen Gaspıralı, dönemin diğer güçlü yazarları gibi eserlerinde romantizm ve realizm akımlarından faydalanmıştır. Kökleri Avrupa'ya dayanan bu edebî akımlar, onun eserlerinde Müslüman-Türk hayatına başarıyla uyarlanmıştır. Gaspıralı romantik edebiyatçılar gibi özellikle tarihe önem vermiş ve Müslüman ve Türk dünyası tarihinin farklı dönemlerinden ve bölgelerinden kahramanlar seçerek eserlerinde işlemiştir. *Darrürahât Müslümanları*'nda Endülüs Emevî Devleti'nin tarihi, *Sudan Mektupları*'nda Sudan'ın İngiliz, Cezair'in Fransız işgali, *Arslan Kız* hikâyesinde 1864-1877 yılları arasında Cengerya ve Doğu Türkistan halkının Çin işgaline karşı gösterdiği mücadele (Uygur-Dungan isyanı), *Dragunlar Kızı*'nda 1877-1878 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşı gibi tarihî olaylar edebî bir üslûpla işlenmiştir. Bu dönemde tarih olgusu Gaspıralı'dan başka O. Akçokraklı tarafından da *Hikâyet-i Nenkecan Hanum Türbesi*'nde ele alınmıştır. Akçokraklı, hikâyesinde Altın Orda dönemine dayanan Kırım tarihinden bir olayı canlandırmıştır.

İsmail Bey Gaspıralı, Rus romantik yazarları gibi millî özgünlük kazanmak için milletin geçmişinden bilgi veren tarihe önem verir. Ona göre bu eserleri okuyan insan geçmişinden ibret alabilir, ancak şimdiki hayattan, özellikle de millî hayattan haber veren eserler daha kıymetli ve faydalıdır (Gaspıralı, 2017: 309). Bu nedenle nesir eserlerinde romantizmin bir başka özelliği olan karşıtıklara çokça yer verir. *Frenğistan Mektupları*, *Darrürahât Müslümanları*, *Ahmet Bek Taşkesenli ve Bedros Aga Karakaşyan*, *İvan ve Süleyman* gibi eserlerinde Batı ve Müslüman-Türk medeniyetini ve yaşamını karşılaştırarak okuyucuyu düşündürmeye ve aydınlatmaya çalışır.

Romantizm ile başlayan Kırım Tatar nesri, yüzyılın son yıllarında yazılan eserlerle yavaş yavaş realizme geçer. Rus edebiyatı örneğinde Kırım Tatar aydınları halkın ve memleketin durumunu gerçekçi yanlarıyla incelemeye ve eserlerinde anlatmaya başlarlar. Bu dönem

eserlerinde kadınların durumu, toplumda hâkim olan cehalet olgusu, öksüz çocukların acıklı durumu gibi konular işlenmiştir. Realizm Gaspıralı'nın *Ahmet Bek Taşkesenli ve Bedros Ağa Karakaşyan, İvan ve Süleyman, Dikbaş Kız, Hikâye-i Ayşe* eserlerinde, Akçurin'in *Çoban Kız* adlı hikâyesinde, Özenbaşı'nın *Olacağa Çare Olamaz* adlı trajik piyesinde açık bir şekilde belirtmeye başlamıştır. Kırım Tatar ilk modern nesir yazarları, realizm sayesinde, halkı doğru yola yönlendirmek amacıyla, sadece Kırım Tatarlarının değil Türk dünyasının farklı bölgelerinde yaşayan Kazan, Kafkasya Türklerinin gerçekçi hayatlarını da yansıtmaya başlarlar. Bu eserlerde, yaratılan kahramanlar sayesinde Türk toplumunun zayıf yanları okuyucuya yansıtılır.

Modern nesrin gelişmeye başladığı bu ilk dönemde özgün nesir çalışmalarından başka Batı ve Rus edebiyatında üretilmiş başarılı eserlerin Kırım Tatar Türkçesine çevirileri de yapılmıştır. Gaspıralı dünyaca kabul görmüş, ibretli ve edebî kurallarla uyum içinde olan Batı ve Rus edebiyatındaki eserlerin Türkçeye çevrilmesini faydalı bulur. Gaspıralı'ya göre çeviri yapılan roman, okuyucunun düşüncelerini aydınlatmaya, duygularını terbiye etmeye ve bilgilerini genişletmeye hizmet etmelidir (Gaspıralı, 2017: 237). Bu nedenle Kırım Tatar aydınları tarafından, Batı edebiyatının ilk öğretici yazarlarından Defoe Daniel, Rus edebiyatında eserleriyle halkın aydınlanmasında büyük etkisi olan Gogol, gerçekçi ve bazen de romantik yaklaşımıyla Rus halkının hayatını yansıtmaya ve tarihe önem vermesi ile A. S. Puşkin'in öğretici eserleri Kırım Tatar Türkçesine çevrilir.

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Kırım Tatarlarının zor hayat şartlarına rağmen, toplumda sosyal ve kültürel değişmelerin yaşanması dolayısıyla Kırım Tatar edebiyatı tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Toplum hayatında yaşanan değişmeler sonucunda bu dönemde Kırım Tatar edebiyatında, Batı ve Rus edebiyatındaki yeni edebiyat anlayışıyla oluşmaya ve şekillenmeye başlayan yeni modern nesrin doğuşu gerçekleşir ve İsmail Bey Gaspıralı ile ilk Kırım Tatar aydınlarının teşvikiyle gelişmesi sağlanır. Bu dönemde yazılan ilk nesir eserleri millî bir özellik kazanmış ve Kırım Tatar edebiyatının klasikleri arasında yer almayı hak etmiştir.

XIX. yüzyılın sonunda Kırım Tatarlarının yeni edebiyatla tanışması Tercüman gazetesi ve basımevinde basılan eserlerle gerçekleşmiş ve bu gelişmelere bağlı olarak ilk önemli edebiyatçıları yetiştiren Bahçesaray şehri Kırım Tatarlarının kültür merkezi hâlini almıştır. Kırım Tatar edebiyatının bu yeni döneminde halk hayatına yaklaşma nedeniyle nesir ve onun türleri daha çok tercih edilmiş ve ilk örneklerini yazan ve bu türün şekillenmesini sağlayan İsmail Bey Gaspıralı olmuştur. Ancak bu dönemde Gaspıralı dışında M. Akçurin, A. Bodaninskiy, O. N. Akçokraklı, S. A. Özenbaşı, İ. L. Umerov gibi Kırım Tatar edebiyatçıları da nesir türünde özgün eserler vermiş ve çeviriler yapmıştır.

Bu dönemde Kırım Tatar edebiyatçıları tarafından edebî nesrin roman, hikâye, deneme, piyes, seyahatname gibi türleri kullanılmıştır. Ancak nesrin en sevilen türü, millî hayat

hakkında bilgi veren millî roman ve hikâye olmuştur. Kırım Tatar edebiyatının ilk modern nesrini oluşturmada temel amaç halkı aydınlatma, bilinçlendirme ve yenilikçi fikirlerin halk arasında yayılması olmuştur. Kırım Tatar edebiyatının ilk nesir yazarları halka yaklaşırken edebî estetik ve üslûp içerisinde sade bir dil kullanmaya çalışmışlardır. İlk eserler romantizmle başlamış ve yavaş yavaş realizme yönelmiştir.

Kaynakça

- ABİBULLAYEVA, Dilara. “İz İstorii narodnogo obrazovaniya krımskih tatar v XIX v.”, *Kul'tura narodov priçernomoriya*, no. 3, Simferopol' 1998, s. 63-69.
- AKÇOKRAKLI, Osman. “Seit Abdullah Ozenbaşlı Kim Edi?”, *Emel*, S. 236-237 (Temmuz-Aralık), İstanbul 2011, ss. 20-22.
- AYVAZOV, Hasan. “İstoriya natsional'nogo dvijeniya v Krımu”, *Vostochniy Svet* (A. V. Yefimov), no. 3, Moskva 2005, s. 12-50.
- BARTOLD, Vilhelm. *Soçineniya*, T. III, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1965.
- CEMİLEVA, Ayşe. “İstoriya razvitiya perevodçeskoj misli v krımskotatarskoj literature kontsa XIX naç. XX v.”, *Bulat Suleymanov-osnovopolojnik sibirskih tatar*, Red. H. Ç. Alişina, Tümenkiy gosudarstvenniy universitet, Tümen 2015, s. 31-33.
- DEFOE, Daniel. *Hikâye-i Robinson*, (çev. M. Akçurın), Tercüman Yay., Bahçesaray 1889.
- DURMUŞ, İsmail. “Nesir”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007, ss. 6-8.
- GASPIRALI, İsmail. “Dragunlar Kızı”, *Tercüman*, S. 23, Bahçesaray 1897, ss. 19-20.
- GASPIRALI, İsmail. *Gaspıralı: Roman ve Hikâyeleri*, Yay. Haz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov, Ötüken Yay., İstanbul 2014.
- GASPIRALI, İsmail. *Gaspıralı Seçilmiş Eserleri: III, Dil – Edebiyat – Seyahat Yazıları*, Yay. Haz. Yavuz Akpınar, Ötüken Yay., İstanbul 2017.
- İBRAHİM, Abdürreşid. “Bahtiyar Gasprinskiy”, *Emel*, S. 5, Romanya-Pazarcık 1933, ss. 12-17.
- JABKO, Şuşana. “Krımskotatarskoje kul'turnoye naslediye v fondah Rossiyskoj Natsionalnoy Biblioteki”, *Kniga, Kul'tura i Obrazovaniye, İnnovatsii (Kırım-2016)*, Sudak 2016, s. 318-321.
- KERİMOV, İsmail. “Kırım da uyanma devri ile bağı bazı istoriyagrafiya meseleleri”, *Trudı NİTS Krımskotatarskogo yazıka i literaturı*, T. I, Kırımçıpedgiz, Simferopol' 2011, s. 158-170.
- KERİMOVA, Sevil'. “A. S. Puşkinin Saran Pehlivanı kırım tatar tilinde”, *Trudı NİTS Krımskotatarskogo yazıka i literaturı KİPY*, Tom 1, Kırımçıpedgiz, Simferopol 2011, s. 534-537.
- KIRIMLI, Hakan. *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996.
- KÖK, Ali. “1828-1920 Yılları Arası Azerbaycan'da Matbuat Çalışmaları”, 2. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, 3. Cilt, (Ed. Yılmaz Yeşil, Seyfullah Yıldırım), Ankara 2018, ss. 87-106.
- KRİMSKİY, Agafangel', “Literatura krımskih tatar”, *Kırım*, no. 18 (181), Simferopol' 1997, s. 5.
- LAZZERİNİ, Edward. “Çadidism at the turn of the twentieth century: A view from within”, *Cahiers du Monde russe et soviétique*, XVI (2), 1975, 245-277.

- OLCAY, Türkan. "19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Romantizm Üzerine", *KKEFD*, S. 17, 2008, ss. 367-381.
- OLCAY, Türkan. "Fransız "Fizyoloji"lerinin 1840'lı Yılların Rus Edebiyat Ürünlerine Etkisi", *Dilbilim*, (15), 2012, ss. 195-215.
- SEYİTVANİYEVA, G. ve SEYİTMEMETOVA, S. *Polnoye Sobraniye Soçineniy İsmaila Gasprinskogo*. Institut istorii im. Ş. Marcani, Akademii nauk Respubliki Tatarstan, Kırımskiy nauçnıy tsentr, T. 1, Simferopol' 2016.
- ŞEMİ-ZADE, Aydın. *Ali Bodaninskiy-prosvetitel i revolütsioner*, <http://www.millifirka.org>; 2019/05/10.
- TAHİRLİ, Abid. *İsmail Gaspralı Dünyası İsmail Gaspralı Dehası*, Çev. Cumhuriyet Turan, İleri Yay., İstanbul 2014.
- VOZGRİN, Valeriy. *İstoriçeskiye sudbı kırımskih tatar*, Mısl', Moskva 1992.

